

داستان، هم‌چون ابزاری برای کمک به کودکان و نوجوانان در مقابله با مشکلات

بررسی داستان‌های کودکان با رویکرد کتاب درمانی

مهری پریخ^۱ با همکاری زهرا امجدی^۲

می‌تواند مفید باشد، معرفی می‌شوند. چهار مشکل روحی پرخاشگری، اعتماد به نفس ضعیف، ترس و اندوه مورد بحث قرار می‌گیرند. سرانجام، برای سنجش میزان توانمندی داستان‌های تولید شده در ایران، در کاهش مشکلات کودک و نوجوان، به گزارش نتایج دو پژوهشی که در این زمینه انجام شده است، پرداخته می‌شود.

در دوران کهن زندگی بسیار ساده بود و بیش‌تر نیازها عاطفی و اجتماعی به شمار می‌رفت. ولی امروزه، به علت مشکلات زیادی که ناشی از زندگی مدرن، جمعیت زیاد و تغییر شیوه زندگی است، مشکلات کودکان نیز بسیار پیچیده شده است. آن‌ها باید با مسائلی چون طلاق، خشونت، آزار و اذیت، بیش‌تر از دوران گذشته روبه‌رو باشند. بنابراین، مشکلات روحی آن‌ها پیچیده‌تر شده است. ولی آیا می‌توان با داستان‌های کودکان، پاسخ‌گوی این نیازهای پیچیده بود؟ برای پاسخ

کودکان و نوجوانان، از سرمایه‌های ملی به شمار می‌آیند که در توسعه آینده هر کشوری تأثیرگذارند. بنابراین، توجه به آن‌ها سرمایه‌گذاری سودمندی است و نتایج قابل‌لمسی خواهد داشت. مشکلات روحی کودک و نوجوان، از جمله عواملی است که مانع رشد و به‌ثمر نشستن این سرمایه ملی می‌شود. روان‌شناسان و متخصصین تعلیم و تربیت، راه‌های مستقیم و غیرمستقیم برای شناسایی و درمان این مشکل پیشنهاد کرده‌اند. از جمله این راه‌ها، استفاده از ادبیات کودکان است. در صورتی که این نوع ادبیات به صورت جذاب و متناسب با نیازهای خواننده آن تهیه شده باشد، ابزار مناسبی در اختیار کودک و نوجوان قرار می‌دهد تا مشکل خود را شناسایی کند و در کاهش آن بکوشد. در این مقاله، داستان‌های کودکان و نوجوانان، به عنوان ابزاری که در کاهش مشکلات روحی آنان

**با مطالعه داستان‌های
خوب و متناسب با نیاز،
کودک و نوجوان می‌تواند
خود را جایگزین شخصیت
یا شخصیت‌های اصلی
داستان کند و از این طریق
در انگیزه‌ها، تعارض‌ها
و تجربه‌های‌شان سهیم
شود. به این ترتیب،
داستان بخشی از تجربه
شخصی او می‌شود**

به این سؤال باید سه عنصر کودک، کتاب مناسب و پیوند بین این دو را مورد بررسی قرار داد. هدف این نوشته، شناخت کودک، ویژگی‌های کتاب‌های مناسب و یا عنصر پیوند دهنده بین این دو، یعنی واسطه نیست. فقط به صورت مختصر هر یک توضیح داده می‌شود.

شناخت کودک از طریق مطالعه ویژگی‌های سنی او در کتاب‌های روان‌شناسی و برخی کتاب‌هایی که در مورد ادبیات کودکان نوشته شده‌اند (مانند شعاری نژاد ۱۳۷۲ و ادزورت ۱۳۷۸؛ ایمن و دیگران ۱۳۵۲؛ قزل ایاغ ۱۳۸۳)، امکان‌پذیر است. بر اساس این منابع، کودک پیش‌دبستانی، کودکی تصویرخوان، تحلیلی، کنجکاو به مسائل خانوادگی و برخی از پدیده‌های محیطی و علاقه‌مند به خانواده و کانون خانواده است. کودک سال‌های اولیه دبستان، کندخوان، کنجکاو به روابط اجتماعی و طبیعت و علاقه‌مند به خانواده است و در عین حال، خانواده دومی به نام دبستان دارد و معلم خود را الگو قرار می‌دهد. کودک سال‌های میان دبستان، در خواندن قدری تبحر پیدا کرده است و متون تا حدی طولانی را می‌خواند. او به همسالان علاقه‌مند است و میل به فخر و مباحثات به توانایی‌های خود دارد. کنجکاو و نسبت به پدیده‌های علمی و نیز طبیعت در این دوره و به تدریج متوجه جنسیت خود و تفاوت آن با جنس مخالف می‌شود. در سال‌های آخر دبستان که از کودکی وارد نوجوانی می‌شود، کنجکاو و نسبت به مسائل فلسفی و مذهبی و علمی در حد زیادی دیده می‌شود، مسائل جنسی توجه او را به خود جلب می‌کند و علاقه‌مند به افزایش توانمندی‌های خود به عنوان یک بزرگسال است. چون سطح خوانایی او افزایش یافته، توانایی مطالعه متن‌های طولانی را دارد و

در بیش‌تر موارد، از طریق تصویرسازی ذهنی، می‌تواند مطالب را در ذهن مجسم کند. بنابراین، نیازی به تصویر در متن داستان‌ها نیست؛ مگر در شرایط خاص و در مورد مفاهیم دور از ذهن. گرچه موارد یاد شده، از جمله ویژگی‌های کلی کودکان و نوجوانان است، می‌توان بر پایه آن‌ها، داستان‌های مناسب با نیازها را به آن‌ها توصیه کرد. ولی چه داستان‌هایی مناسب هستند؟

به قول گروس^۲ (نقل شده در Myracle ۱۹۹۵) ادبیات بر دو نوع است: ادبیات مخرب و ادبیات سازنده (بنا بر هدف این نوشته، در این جا منظور از ادبیات داستان است). کودکان و نوجوانان تفاوت بین این دو را تشخیص نمی‌دهند. افزون بر آن، به نظر می‌رسد که گروه سومی نیز می‌توان به دو گروه یاد شده توسط گروس اضافه کرد. برخی از منابعی که برای کودک و نوجوان تهیه می‌شود، گرچه ممکن است مخرب نباشد، به علت برخی اشکالات در ساختار، نثر و یا مضمون، جاذبه لازم را برای مطالعه و یا توانایی تحقق هدف ادبیات (لذت بردن خواننده و یا آموزش و پرورش او) را

ندارند. این آثار را می‌توان آثار خنثی و یا بی‌تأثیر خواند. یکی از صدمه‌های این نوع ادبیات، دور کردن کودک و نوجوان از مطالعه است.

بنابراین، ضروری است کتاب‌هایی برای مطالعه آن‌ها انتخاب شود که مناسب باشد. ویژگی‌های کتاب مناسب، توسط شورای کتاب کودک (شورای کتاب کودک ۱۳۶۳) منتشر شده است. هر ساله منابع منتشر شده برای کودکان و نوجوانان، توسط شورای کتاب کودک بررسی می‌شود. این بررسی توسط گروهی از صاحب‌نظران، بر اساس معیارهای قید شده در این نشریه انتخاب می‌شود. شورا، منابع انتخاب شده را از طریق نشریه‌های خود در اختیار علاقه‌مندان قرار می‌دهد. آثار انتخاب شده در سال ۱۳۸۱، چند گروه آثار برگزیده^۲، آثار ویژه^۳، آثار خوب^۴، آثار متوسط^۵ و آثار ضعیف^۶ در فصلنامه شورا منتشر شد. (شورای کتاب کودک ۱۳۸۲، ص ۲۸)

همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، گروه سوم

همانندسازی به کودک و نوجوان کمک می‌کند مشکلات خود را بشناسد.

در واقع، این فرایند چالشی ذهنی برای خودآزمایی و مسئله‌گشایی، بدون دخالت دیگران است. در طول فرایند همانندسازی، کودک و نوجوان از دیدگاه شناختی، تجربه‌های قهرمان داستان را با تجربه‌ها و یا مشکلات خود مقایسه می‌کند

مورد توجه برای دسترسی به کتاب مناسب، توصیه‌کنندگان و یا انتخاب‌کنندگان کتاب برای کودک و نوجوان هستند. این گروه ممکن است مربی و معلم، کتابدار، پدر، مادر، خواهر، برادر بزرگ‌تر و یا یکی از اقوام و دوستان باشد. ضروری است این افراد، به عنوان گروه مداخله‌گر در امر انتخاب، دارای ویژگی‌های خاصی باشند. برخی از این ویژگی‌ها، در مقاله «نقش ادبیات کودکان و نوجوانان در پاسخگویی به نیازهای آنان» (پربرخ ۱۳۸۲، ص ۵۳) بیان شده است. علاقه چنین واسطه‌ای به ادبیات کودکان، شناخت او از این منابع و ویژگی‌های آن‌ها، علاقه او به کودک و نوجوان و شناخت آن‌ها، شناخت اهمیت و ارزش ادبیات در رشد آن‌ها و آشنایی او به فنون بهره‌گیری از ادبیات برای سرگرمی و آموزش و پرورش کودک و نوجوان، از نکاتی است که در مقاله یاد شده مورد اشاره قرار گرفته است. بنا بر هدف این مقاله، یعنی کاربرد ادبیات کودک، وسیله‌ای برای پیشگیری و یا درمان او در برابر مشکلات روحی، می‌توان چند ویژگی دیگر را نیز به موارد یاد شده افزود. ضروری است واسطه بین ادبیات کودک و نوجوان و خواننده‌ای که دارای مشکلات روحی است، با روان‌شناسی و روان‌شناسی کودک و نوجوان آشنا باشد. او باید مشکلات روحی را بشناسد و ویژگی‌های سنی این گروه خواننده را خوب تشخیص دهد تا بتواند بین این دو پیوند برقرار کند. آشنایی او با علوم اجتماعی، دانش و بینش او را در مورد مسائل اجتماعی افزایش می‌دهد و بدین ترتیب، او می‌داند که هر مشکل روحی برای یک کودک و یا نوجوان، چه پیامدهای اجتماعی به دنبال خواهد داشت.

در فرایند همانندسازی، در صورتی که رابطه‌ای بین مفاهیم کتاب و تجربه‌ها به دست آید و خواننده بتواند خود را جایگزین قهرمان داستان کند، در حقیقت کتاب را وارد زندگی خود کرده است. او مفاهیم را به صورت مجرد نمی‌پذیرد، بین تجربه‌های خود، تنش‌ها، موفقیت‌ها و شکست‌ها و تجربه‌های قهرمان رابطه برقرار می‌کند و به آرامش روانی می‌رسد

نقش درمانی داستان‌های کودک و نوجوان همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، در روند رشد، برخی از تجربه‌ها توسط کودک و نوجوان به دست می‌آید. برخی از آن‌ها که تجربه‌های نامناسب هستند، ساختارهای ذهنی منفی و یا غلطی را در ذهن کودک و نوجوان شکل می‌دهد. بسیاری از رفتارهای ناهنجار و یا پرخاشگرانه، به سبب این نوع باورهای غلط صورت می‌گیرد. برای مثال، اذیت و آزار دیگران ممکن است در ذهن یک نوجوان، راهی برای جلب توجه و یا قدرت‌نمایی جلوه کند. برخی از آن‌ها با تجربه‌های تلخی روبه‌رو می‌شوند. برای مثال، او با مشکل شکست، مصیبت طبیعی و یا فقدان یکی از عزیزان مواجه می‌شود و مشکل روحی به صورت ناخواسته برای وی پیش می‌آید. عواقب آن ممکن است به صورت ناهنجاری، پرخاشگری و یا انزوا بروز

کند. برای اصلاح باور غلط و یا حل مشکل پیش آمده، کودک و نوجوان به پیدا کردن راهکار و راهنمایی نیاز دارد. در این سن، در بسیاری موارد، کودک و نوجوان در مقابل نصیحت و یا آموزش مستقیم مقاومت می‌کند. بنابراین، تجربه‌اندوزی در شرایط غیر رسمی و یا آزاد و متناسب با نیاز و رغبت، یکی از بهترین روش‌ها برای ارائه راهکار به آن‌ها و افزایش توان مقابله با باورهای غلط و مشکلات است. مطالعه داستان‌ها یکی از این روش‌ها به شمار می‌رود.

با مطالعه داستان‌های خوب و متناسب با نیاز، کودک و نوجوان می‌تواند خود را جایگزین شخصیت یا شخصیت‌های اصلی داستان کند و از این طریق در انگیزه‌ها، تعارض‌ها و تجربه‌های‌شان سهیم شود. به این ترتیب، داستان بخشی از تجربه شخصی او می‌شود. به این روند، همانندسازی^۱ گویند. همانندسازی به کودک و نوجوان کمک می‌کند مشکلات خود را بشناسد. در واقع، این فرایند چالشی ذهنی برای خودآزمایی و مسئله‌گشایی، بدون دخالت دیگران است. در طول فرایند همانندسازی، کودک و نوجوان از دیدگاه شناختی، تجربه‌های قهرمان داستان را با تجربه‌ها و یا مشکلات خود مقایسه می‌کند. به این فرایند، درون‌سازی^{۱۱} گفته می‌شود. در صورتی که تفاوتی بین تجربه‌های پیشین و تجربه‌های قهرمان داستان ببیند، به تفکر در مورد تجربه‌های پیشین وادار می‌شود و در بسیاری موارد به تغییر آن‌ها می‌پردازد. تجدید نظر در تجربه‌ها را برون‌سازی^{۱۱} گویند. مانند کودکی که آموخته است در مقابل اذیت همسالان، باید به آزار آن‌ها بپردازد. با مطالعه داستانی که قهرمان در شرایط مشابه، به جای آزار، به ابزار محبت می‌پردازد و سرانجام این عمل، دوستی صمیمانه‌ای بین آن‌ها خواهد بود،

همان‌طور که پیش‌تر اشاره شد، هر داستانی نمی‌تواند وارد زندگی خواننده شود. به عبارت دیگر، افزون بر جاذبه نثر، تصویر و رنگ، از نظر شخصیت‌پردازی و مضمون باید داستان با نیازهای روحی کودک و نوجوان همخوانی داشته باشد. بنابراین، داستان‌هایی که توانایی وارد شدن به زندگی کودک و نوجوان را دارند، به خواننده فرصت می‌دهند با قهرمان و قهرمانان داستان همانندسازی کند. آن‌ها، درمانگر و با کاهش‌دهنده مشکلات روانی خواننده خود هستند. به این روش، یعنی استفاده از کتاب برای کاهش و از بین بردن مشکلات روحی خواننده، کتاب درمانی گویند.^{۱۲} حیاتی عبدالله (۲۰۰۲، Hayati Abdullah)، به ارائه مفاهیمی از کتاب‌درمانی، از قول تعدادی از نویسندگانی که در این زمینه کار کرده‌اند، پرداخته است. او هدف از کتاب درمانی را همانندسازی خواننده با شخصیت‌های داستان، تخلیه هیجان‌ها

خواننده به اصلاح تجربه و باور پیشین می‌پردازد و می‌فهمد محبت بهتر می‌تواند کارساز باشد. تأثیر برون‌سازی را می‌توان در تغییر رفتار فرد مشاهده کرد.

در فرایند همانندسازی، در صورتی که رابطه‌ای بین مفاهیم کتاب و تجربه‌ها به دست آید و خواننده بتواند خود را جایگزین قهرمان داستان کند، در حقیقت کتاب را وارد زندگی خود کرده است. او مفاهیم را به صورت مجرد نمی‌پذیرد، بین تجربه‌های خود، تنش‌ها، موفقیت‌ها و شکست‌ها و تجربه‌های قهرمان رابطه برقرار می‌کند و به آرامش روانی می‌رسد. به این فرایند، پالایش روانی^{۱۱} و یا تخلیه هیجان‌ها نیز گفته می‌شود. به عبارت دیگر، درون‌سازی و برون‌سازی، به پالایش روانی منجر می‌شود. در اثر پالایش روانی، تنش‌های کودک کاهش می‌یابد و کودک موفق می‌شود هیجان‌های نهفته‌ای را که امکان بروز نداشته‌اند، تخلیه کند. افزون بر آن، پالایش روانی موجب افزایش و یا متحول شدن بینش نیز می‌شود. کودک و نوجوان به مدد همانندسازی با شخصیت‌های داستان و برون‌ریزی هیجان‌ها، اندیشه‌ها و اعمال خود، می‌تواند مشکلاتش را عمیق‌تر و درست‌تر تجزیه و تحلیل کند. چنین تحلیل‌هایی باعث افزایش خودآگاهی و درک عمیق‌تر از خود و ارتباط با دیگران می‌شود. بینش، رابطه مستقیم و روشنی با تقویت شناخت کودک دارد و از جنبه رفتاری، افزون بر آن که کودک را قادر می‌سازد دریافت‌های خود از وقایع را تغییر دهد، رفتارهای وی را نیز بهبود می‌بخشد. این تحولات، در صورتی در اثر خواندن اتفاق می‌افتد که داستان جاذبه لازم را برای کودک و نوجوان داشته باشد و او را وارد داستان و داستان را وارد زندگی او کند.

در گروهی دیگر از پژوهش‌ها، کاربرد ادبیات کودکان در درمان کودک و نوجوان به آزمون گذاشته شده است. این پژوهش‌ها که شاید پژوهش‌های تکمیلی پژوهش‌های گروه قبل باشند، به تجربه و استفاده عملی از کتاب‌ها برای درمان پرداخته‌اند. نتایج همه آن‌ها از مفید بودن کتاب‌ها در کاهش مشکلات کودک و نوجوان حکایت دارد

و یافتن مسیرهای جدید در زندگی می‌داند.

مرور پژوهش‌های پیشین

گرچه روان‌شناسان و کتاب‌داران بر اهمیت کتاب درمانی در تغییر نگرش، پرورش فکر سالم، رشد شخصیت و حل مشکلات تأکید کرده‌اند و منابعی در این زمینه منتشر شده است (مانند گلزاری ۱۳۶۶، پریخ ۱۳۸۲)، به نظر می‌رسد پژوهش‌های اندکی در این زمینه در جهان و ایران صورت گرفته است. برخی از این پژوهش‌ها توسط سایر محققان بررسی شده است (مانند Lenkowsky, ۱۹۸۲ Schrank, ۱۹۸۷ و امین دهقان و پریخ ۱۳۸۲). در بین این پژوهش‌ها، گروهی به تحلیل کتاب‌ها پرداخته‌اند و عناصر و ویژگی‌هایی را که به مسائل و مشکلات کودک و نوجوان پاسخ می‌دهند، بررسی کرده‌اند (مانند: Lenkowsky, ۱۹۸۸ Rovenger, ۱۹۸۷ Hipple, ۱۹۸۳ Cline, ۱۹۸۷ و پریخ ۱۳۸۲، رازپوش ۱۳۵۷، ستاری ۱۳۷۷). در این پژوهش‌ها از تحلیل محتوا استفاده شده است. نتایج این پژوهش‌ها در یک کتاب‌شناسی تحلیلی کتاب درمانی، به طور کلی و یا در ارتباط با یک موضوع یا مشکل خاص روان‌شناختی، منتشر شده است. برخی نیز با روش علمی اثبات کرده‌اند که کتاب می‌تواند ابزاری کمکی برای درمان‌های روان‌شناختی مفید باشد.

در گروهی دیگر از پژوهش‌ها، کاربرد ادبیات کودکان در درمان کودک و نوجوان به آزمون گذاشته شده است (مانند: Borfres, ۱۹۸۶ oles, ۱۹۹۲ Paisely & Shechtman, ۱۹۹۶ Nachshol). این پژوهش‌ها که شاید پژوهش‌های تکمیلی پژوهش‌های گروه قبل باشند، به تجربه و استفاده عملی از کتاب‌ها برای

درمان پرداخته‌اند. نتایج همه آن‌ها از مفید بودن کتاب‌ها در کاهش مشکلات کودک و نوجوان حکایت دارد.

مرور پژوهش‌های انجام شده، نشان می‌دهد که در زمینه کتاب درمانی، به پژوهش‌های بسیاری نیاز است. به خصوص در ایران که به جز پژوهشی که امین دهقان، در سال ۱۳۸۱ به عنوان پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود انجام داد (امین دهقان و پریخ ۱۳۸۲)، پژوهش دیگری به دست نیامد.

زندگی در عصر حاضر، کودک و نوجوان را با مشکلات بسیاری روبه‌رو کرده است. از جمله این مشکلات، خودکم‌بینی و یا عزت نفس ضعیف، ترس، پرخاشگری و فقدان است که مورد توجه این پژوهش نیز هست. در این‌جا به توضیحی کوتاه در مورد هر مشکل پرداخته می‌شود و سپس مثال‌هایی از کتاب‌هایی که برای کاهش این مشکلات می‌توانند مفید باشند و روش‌هایی که برای رسیدن به این هدف در نظر می‌گیرند، ارائه می‌دهیم. در آخر نیز داستان‌های منتشر شده در کشور، با توجه به این مشکلات مورد بررسی قرار می‌گیرد و نتایج گزارش می‌شود.

پرخاشگری: فروید به پرخاشگری، به عنوان یک غریزه اساسی می‌نگرد. نیروی این غریزه در فرد انباشته می‌شود و سرانجام به حدی می‌رسد که باید تخلیه شود. گاه این تخلیه به صورت پرخاشگری نسبت به دیگران صورت می‌گیرد و گاه در درون فرد تخلیه می‌شود و به صورت اعمال خود تخریبی ظاهر می‌گردد که صدمه آن به خود فرد می‌رسد. روش‌های گوناگونی در داستان‌ها، برای کاهش و از بین بردن پرخاشگری به کار گرفته می‌شود.

الف-- رغبت اجتماعی: چون تأثیر پرخاشگری

شکست شخصیت داستان در اثر داشتن رفتار پرخاشگرانه، تجربه خوبی برای خواننده است. چنین پیامدی به او می‌آموزد که باید رفتار صلح‌آموز داشته باشد تا به آرامش برسد (مانند قصه خاله رعنا و عمه نسا، فرانکلین رئیس می‌شود، به سود دیگران، بی‌بی نقلی، تفنگ کاغذی).

اعتماد به نفس ضعیف: که خود کم‌بینی و یا عزت نفس ضعیف نیز نامیده می‌شود، مشکلی است که در بسیاری

از مردم وجود دارد. در بیش‌تر موارد، این مشکل در دوران کودکی و نوجوانی ریشه دارد. در اثر حوادثی در زندگی، فرد به باورهای منفی و برداشت‌های غیرواقعی از خود می‌رسد. این فرد از ترس عدم کفایت و توانایی، از برخورد با امور و افراد اجتناب می‌کند و گوشه‌گیر می‌شود. به منظور تقویت اعتماد

به نفس در کودک و نوجوان، داستان‌ها روش‌های گوناگونی را در نظر می‌گیرند:

الف- تصویر ذهنی مثبت: در این داستان‌ها، قهرمان داستان تصویر ذهنی مثبتی نسبت به خود دارد. او تصمیم‌های درستی می‌گیرد و باور دارد که اگر تلاش کند، توانایی انجام هر کاری را دارد. ارائه این تصویر، الگوهای مناسبی در اختیار خواننده قرار می‌دهد؛ به خصوص اگر در روند داستان قهرمان یا موقعیتی مشابه آن‌چه کودک و نوجوان تجربه کرده است، روبه‌رو شود. تصمیم صحیح قهرمان داستان، در حقیقت راه‌گریز از آن موقعیت را به کودک نشان می‌دهد. قهرمان ممکن است یک حیوان (مانند کرم کوچک یا جغد کوچک ترسو)، گیاه (مانند درخت و دانه) و

را در اذیت و آزار دیگران می‌توان مشاهده کرد، وجود داستان‌هایی که ارتباط بین افراد، دوستی و همدلی، صلح و پیوند بین افراد را با وجود تفاوت در سطح زندگی و تفکر تشویق می‌کند، موجب افزایش رغبت اجتماعی در خواننده و تسلط بر خود و دور شدن از پرخاشگری می‌شود (مانند سار و سیب، معادلهٔ پرضرر، داستان‌های عجیب و غریب).

ب- آرام سازی روانی:

مضمون‌های آرام بخش، مانند توصیف و تشبیه خیال‌انگیز طبیعت، به تصویر کشیدن زندگی آرام در طبیعت و یا برخوردهای لطیف عاطفی بین افراد، فکر فرد را منحرف می‌سازد و هیجان‌های منفی را کنترل می‌کند (مانند حدس بزن چقدر دوستت دارم، گلپر، ماه، رنگین کمان و خواب بهار).

ج- تسلط بر خود: در برخی داستان‌ها، شخصیت‌ها در مقابل برخورد با مسائل و مشکلات در زندگی، خونسردی پیشه می‌کنند و با وجود مورد آزار و یا ظلم قرار گرفتن، خشم خود را فرو می‌نشانند و تصمیم صحیح می‌گیرند (مانند قصه الاغه و کلاغه، فیل کوچولو، دنیای رنگین کمان، به سود دیگران، خاله من).

د- ابراز وجود به شیوه سالم: مانند تسلط بر خود، در این شیوه نیز شخصیت داستان می‌کوشد بر عصبانیت خود مسلط شود و عکس‌العمل صلح‌آمیز داشته باشد و بهترین تصمیم را برای حل مشکل بگیرد (فیل کوچولو، روزی که مونی دختر بدی بود، خشم افسار گسیخته).

ه- پیامد رفتار پرخاشگرانه: ناکامی و

◆ نویسنده‌گان
داستان‌ها با ایجاد
انگیزه برای برقراری
دوستی، فعالیت‌های
جمعی، همکاری و محبت،
می‌کوشند خشونت و
پرخاشگری را کاهش
دهند

هستند و تصویر غیرواقعی و کاذبی از خود نشان می‌دهند. در پایان داستان، قهرمان و یا خواننده متوجه بی‌ارزش بودن این شخصیت کاذب ظاهری می‌شوند (مانند ماهی رنگین کمان و زیباترین تخم مرغ دنیا، عروسی). چنین داستان‌هایی انگیزه حرکت و تلاش برای مفید بودن را در خواننده به وجود می‌آورد و در نتیجه، او به بسیاری از توانمندی‌های خود پی می‌برد.

هـ - استفاده از توانایی‌ها: در برخی داستان‌ها، شخصیت شناخت لازم از خود و توانایی‌های خود دارد و بر اساس این شناخت به دیگران کمک می‌کند و مورد احترام واقع می‌شود. از طریق خودشناسی و پی بردن به این واقعیت که گرچه ناتوانی‌هایی دارد، می‌تواند از سایر توانایی‌های خود استفاده کند و مفید و مؤثر باشد. به این ترتیب، فرد به هویت خویش با تمام ناتوانی‌ها و تفاوت‌هایش با دیگران ارزش می‌گذارد (مانند پلنگ سیاه، کرم کوچولو، ماهی پرنده، پهلوان پنبه و ننه پنبه). در برخی دیگر ممکن است که فرد به آگاهی در مورد توانایی‌های خود و ارزش آن‌ها پی نبرده باشد، اما با مطالعه داستان به آگاهی می‌رسد (مانند بادبادک زرد و یا شاکوتی).

و- پذیرش از سوی خود و دیگران: برخی به علت باور منفی از خود، از دیگران تقلید می‌کنند. داستان‌هایی که این ویژگی را به تصویر می‌کشند، با تحقیر شدن شخصیت داستان و یا به خود آمدن او، به خواننده خود نشان می‌دهند که رفتار تقلید جویانه مناسب نیست و عواقب نامطلوبی دارد (مانند الاغ خوش آواز، فاخته تنها، عروسی).

فقدان: کودک در طول زندگی، ممکن

یا کودکی همسن خود او (مانند مهمانی) باشد. شاید شخصیت داستان فردی با ناتوانی‌هایی جسمی باشد، ولی از قابلیت‌های دیگر خود به خوبی استفاده کند (مانند ماموتا).

ب- ارائه الگوی اعتماد به نفس: ممکن است نویسنده از طریق ارائه الگوی اعتماد به نفس، بخواهد عزت نفس را در خواننده تقویت کند. در این روش، شخصیت داستان فردی با عزت نفس بالاست و این ویژگی او موجب موفقیت وی و یا محبوب شدن او بین دیگران می‌شود (مانند سوییمی، آس سنگ، کدوی قلقله‌زن، کرم کوچولو، پهلوان پنبه و ننه پنبه و یا در بیمارستان، اردوی تابستانی).

ج- خلاقیت: در این روش، قهرمان برای حل مشکلات، به شیوه‌ای خلاق از توانایی‌های خود بهره می‌گیرد و هوشمندانه عمل می‌کند. زیبایی این روش، موجب به هیجان آمدن خواننده و همانندسازی می‌شود. در این روش، خواننده کشف می‌کند که او نیز می‌تواند از چنین روش‌هایی استفاده کند و به خودباوری می‌رسد (مانند سوییمی، آرتی باهوشه، بادبادک زرد).

د- حس ارزشمندی: حس ارزشمندی و عدم احساس حقارت، در نتیجه تصویر ذهنی مثبت و شناسایی توانایی‌ها، بهره‌گیری از خلاقیت و نوآوری حاصل می‌شود. مضمون برخی از کتاب‌ها به القای این مفهوم می‌پردازد که اگر فرد مفید باشد، ارزشمند است (مانند موموتا، زیباترین آواز، ماهی پرنده و شاکوتی، شب یلدا). در برخی، زاویه دید نویسنده به گونه دیگری است؛ شخصیت خود را باور ندارد و به تقلید از دیگران می‌پردازد و عاقبت متوجه می‌شود هویت خود او با ارزش‌تر است (کلاغ دم‌بریده، الاغ خوش آواز، فاخته تنها و عروسی). برخی دارای اعتماد به نفس بیش از حد

است فقدان‌های کوچک و بزرگی داشته باشد. مرگ نزدیکان، از دست دادن حیوان مورد علاقه و یا دست‌آموز، جدایی موقت و کوتاه مدت یا طولانی، از جمله مواردی است که احساس فقدان را در کودک و نوجوان به وجود می‌آورد. علاقه و دلبستگی موجب احساس فقدان می‌شود. نیاز انسان به امنیت، در او دلبستگی پدید می‌آورد و این احساس برای بقا مفید است. داستان با روش‌هایی مانند ایجاد امید، نشان دادن این‌که اندوه پایانی دارد و یا راه‌های کنار آمدن با مشکل، می‌کوشد به خواننده یاری دهد تا با این احساس مبارزه کند.

الف- بگذار تا بگذرد: فراموش کردن گذشته و اندوه ناشی از جدایی و فقدان و ادامه زندگی توأم با لذت و خوشی، یکی از دیگر روش‌هایی است که برخی داستان‌ها برای کمک به خواننده،

با توجه به این‌که در

مقایسه با دهه ۷۰،

داستان‌های مورد نظر این

پژوهش که در سال ۱۳۸۱

منتشر شده‌اند، از نظر

کمی‌رشد خوبی داشته‌اند،

می‌توان ادعا کرد که در

این سال نویسنده‌های

داستان‌های کودک و

نوجوان، به مشکلات روحی

کودک و نوجوان توجه

بیش‌تری داشته‌اند، ولی

از روش‌های مختلف به

یک نسبت در داستان‌ها

استفاده نشده است

در مقابله با اندوه به کار می‌برند (مانند سوییمی، گلرخ و مادر بزرگ، دیگر دیر شده است).

ب- ارتباط با دیگران: برقراری ارتباط با دیگران، یک نوع سرمایه‌گذاری عاطفی است. داستان‌هایی که از این روش استفاده می‌کنند، به خواننده می‌آموزند که می‌توان عواطف را به ودیعه گذاشت و محبت فرد از دست رفته را در دیگری جست‌وجو کرد (مانند رود و خورشید، صدای من صدای او، گفت‌وگوی رنگ‌ها، پسر و پروانه، دنیای قشنگ پوپو، خداوند شبان من است، خدا مرا می‌شناسد). خواننده با همانندسازی و تقلید از قهرمان، به کاهش مشکل خود می‌پردازد.

ج- ارتباط با طبیعت: ارتباط با طبیعت، انسان را با عظمت خلقت و حقیقت وجود آشنا می‌کند. او اندوه خود را در مقابل عظمت طبیعت کوچک می‌یابد. ارتباط با طبیعت موجب نزدیکی و ارتباط او با خداوند و رهایی از تنهایی می‌شود و او را به آرامش می‌رساند (مانند خداوند شبان من است، خدا مرا می‌شناسد، من رنگ‌ها را دوست دارم، اسب، سیب و بهار).

د- اشتراک در مشکل: با همانند سازی، برخی از خواننده‌های داستان به این دریافت می‌رسند که افراد دیگری نیز هستند که مشکل مشابهی دارند. این کشف، موجب تخلیه روانی و دستیابی به آرامش می‌شود.

هـ - امید: داستان‌هایی که دارای مضمون امید هستند، عشق به زندگی را به خواننده منتقل می‌کنند و به او می‌آموزند که با وجود فقدان، زندگی جریان دارد و باید امیدوار بود (مانند رود و خورشید، گلرخ و مادر بزرگ، خداوند شبان من است). برخی داستان‌ها با بازگشت قهرمان به جامعه و یا خانواده‌ای که به آن تعلق دارند، امید را در دل کودک زنده نگه می‌دارند (جوجه‌اردک،

کلاغ سفید و بره سیاه، دنیای قشنگ پوپو و جغد کوچک ترسو، ستاره سبز)، برخی دیگر به کودک تفهیم می‌کند که فقدان به مفهوم فنا نیست؛ فرد از دست رفته حضور دارد و پس از مرگ، آثار و ثمره او باقی است. (دانه نی).

و- رفع اندوه: روش‌های یاد شده در مورد ایجاد امید و یا بگذار تا بگذرد و یا روش‌های مشابه دیگر، به خواننده کمک می‌کند تا به اندوه خود به دلیل فقدان یکی از عزیزان پایان دهد. گاه افزایش ارتباط با دیگران و یا جایگزین کردن، به اندوه پایان می‌دهد و مشکل را حل می‌کند (مانند گلرخ و مادر بزرگ، رود و خورشید، آخرین سیب، گل همیشه قرمز).

ترس: مشکل ترس ممکن است علل بسیار متفاوتی داشته باشد؛ ترس از تنهایی، ترس از بلندی، ترس از ناتوانی، ترس از بزرگ‌ترها و یا ترس از مدرسه. بدون توجه به عاملی که ریشه ترس ممکن است باشد، این مشکل روحی بسیاری از مشکلات دیگر مانند عزت نفس پایین و یا پرخاشگری را موجب شود. از جمله روش‌هایی که داستان‌ها برای مقابله با ترس به کار می‌برند، موارد زیر است:

الف- مقابله با عامل ترس: در برخی داستان‌ها قهرمان می‌کوشد عامل ترس را بشناسد و با آن مقابله کند (مانند سنگول و منگول، خفاش کوچولو، در مطب دکتر، گوش دراز دم دراز).

ب- کنجکاوی در شناخت عامل ترس: این عامل مشوقی است برای کسی که دچار ترس است، ولی خود نمی‌داند چرا. این داستان‌ها او را تشویق می‌کند که از عامل ترس فرار نکند، بلکه تلاش کند آن را بشناسد. در صورت شناخت، دیگر عامل ترس هراس‌انگیز نیست (مانند هیولایی به

برای کاهش ترس نیز که ممکن است علت‌های گوناگون داشته باشد، مانند دو مشکل پیشین، از روش‌های مختلفی به نسبت‌های متفاوتی استفاده شده است. در این میان داستان‌هایی که در آن‌ها قهرمان می‌کوشد با عامل ترس روبه‌رو شود و با آن مقابله کند، بیش از دیگر موارد دیده می‌شود

نام تولوپ، روحی در جزیره، گوش دراز دم دراز).
ج- شجاعت: ارائه الگوهای شجاعت که به جای فرار از عامل ترس، با آن رودررو می‌شوند و در این راه از راه‌های خلاقه و مناسبی استفاده می‌کنند و یا پیامد و پاداشی که قهرمانان شجاع دریافت می‌کنند، انگیزه مناسب را به خواننده می‌دهد تا با همانندسازی، تلاش کند که شجاع باشد و به مقابله با عامل ترس بپردازد (مانند ماهی رنگین کمان و غار هیولای دریا، جنگل سحرآمیز، جغد کوچک ترسو، سنگ ماهی مهربان).

د- آرام سازی روانی: مانند توضیح ارایه شده در ارتباط با اثر این عامل در پرخاشگری، داستان‌هایی که به توصیف طبیعت می‌پردازند و یا روابط لطیف عاطفی را تشریح می‌کنند، در مورد مشکل ترس نیز می‌تواند ذهن خواننده را متوجه مسائل دیگر کند و ترس به فراموشی سپرده شود (بزرگ‌ترین نام روی زمین، سوییمی).

گروه سنی «ب»

این پژوهش، ابتدا در سال ۱۳۸۰، با بررسی ۱۰ سال کتاب‌های داستانی منتخب شورای کتاب کودک برای گروه سنی «ب»، در یک پایان نامه کارشناسی ارشد انجام شد. مقاله‌ای نیز بر اساس نتایج به دست آمده، منتشر شد (امین دهقان و پریخ ۱۳۸۲). برای این که بتوان روند انتشار این داستان‌ها را دنبال کرد، کار ادامه یافت و داستان‌های انتخاب شده در سال ۱۳۸۱، برای همان گروه سنی از طرف گروه بررسی شورای کتاب کودک، مورد مطالعه قرار گرفت. بنابراین، در این مقاله، نتایج به دست آمده از پژوهش اول و دوم، یعنی بررسی محتوای داستان‌های منتشر شده در دهه ۷۰ و نیز سال ۱۳۸۱، مورد تحلیل قرار می‌گیرد.

روش پژوهش، جامعه آماری و ابزار گردآوری اطلاعات:

این پژوهش به روش تحلیل محتوا انجام شد و از نوع کاربردی است. جامعه پژوهش، داستان‌های منتشر شده در ایران برای گروه سنی «ب» است که توسط شورای کتاب کودک، از جمله داستان‌های مناسب تشخیص داده شده است. نظر به این که یک نسخه از داستان‌های مورد بررسی، در کتابخانه شورا نگهداری می‌شود، بیش‌تر کتاب‌ها از این کتابخانه به امانت گرفته شد و مورد مطالعه قرار گرفت. با مطالعه متون روان‌شناسی و ادبیات کودکان، برای هر یک از مشکلات روحی مورد توجه این پژوهش، شش مؤلفه در نظر گرفته شد. مؤلفه‌ها روش‌هایی است که نویسنده یک داستان، برای نشان دادن مشکل و یا حل آن مورد استفاده قرار می‌دهد. در صورتی که هر یک از داستان‌های مورد نظر این

ه - **خلاصیت:** برخی قهرمانان داستان، از خلاقیت در شناسایی عامل ترس استفاده می‌کنند. جالب بودن این روش، می‌تواند انگیزه در خواننده به وجود آورد تا با کمک همانندسازی، به تفکر در مورد روش‌ها بپردازد و در صورت امکان، با تقلید از قهرمان داستان، راه‌های خلاقه‌ای برای مقابله با و یا شناخت عامل ترس به کار برد و ترس خود را کاهش دهد (مانند سوییمی، شیر ابله گرسنه می‌ماند).

و - **کاهش ترس:** روش‌هایی که قهرمانان در داستان‌ها به کار می‌برند، در بسیاری موارد موجب کاهش ترس‌شان می‌شود و آن‌ها می‌توانند به زندگی عادی مانند سایرین ادامه دهند (مانند جغد کوچک ترسو، کدوی قلقله زن، اولین روز مدرسه).

با توجه به روش‌هایی که داستان‌ها برای کاهش مشکلات گوناگون روحی کودک و نوجوان به کار می‌برند، می‌توان ادعا کرد که داستان‌ها یکی از ابزارهای جادویی هستند که می‌توانند به صورت غیرمستقیم، در تغییر تفکر و بینش و رفتار خوانندگان خود تأثیر بگذارند. بر اساس پیش‌گفته، در صورتی که داستان مناسب باشد، خواننده از طریق همانندسازی به درون‌سازی و برون‌سازی می‌پردازد و به شناخت از خود و مشکلی که با آن روبه‌روست می‌رسد. برای شناسایی چنین داستان‌هایی، در مجموع داستان‌های منتشر شده برای کودکان و نوجوانان و سنجش این که تا چه حد، توانایی کاهش مشکلات خوانندگان خود را دارند، دو پژوهش مکمل انجام شد و مجموعه داستان‌های منتشر شده در سال‌های ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۲، مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت.

پژوهش سنجش توانمندی داستان‌های

پژوهش که حداقل از یکی از مؤلفه‌های مربوط به یک مشکل استفاده کرده باشد، آن داستان توسط پژوهشگران انتخاب شد. برای هر مشکل یک جدول تهیه شد. ستون‌های این جدول را مؤلفه‌های هر مشکل و ردیف‌ها را داستان‌های انتخاب شده برای هر مشکل تشکیل داد. هر داستان، به ازای حضور هر یک از مؤلفه‌های مربوطه، یک امتیاز دریافت کرد و امتیازها در جدول مربوطه ثبت شد. مجموع امتیازهایی که هر داستان کسب کرد، نشان دهنده میزان توانمندی آن داستان، در کاهش مشکل مربوطه در خواننده آن است. به این ترتیب، از طریق جدول مربوط به هر مشکل که ابزار گردآوری اطلاعات مربوط به داستان‌های مربوطه است، میزان توانمندی داستان‌ها در کاهش مشکلات مشخص شد.

یافته‌های مربوط به جامعه مورد پژوهش:

در پژوهش اول، داستان‌های منتخب شورای کتاب کودک که در سال‌های ۱۳۷۰ - ۱۳۸۱ برای گروه سنی «ب» منتشر شده است (از این پس داستان‌های دهه ۷۰ خوانده می‌شود)، ۴۶۰ عنوان به دست آمد (امین دهقان و پریخ ۱۳۸۲). داستان‌های منتشر شده در سال ۱۳۸۱ که توسط شورا ارزیابی و مناسب تشخیص داده شد، به ۱۳۲ عنوان رسید که به نسبت رشد قابل توجهی را در تولید کتاب‌های داستانی برای گروه سنی «ب»، یعنی رشد بیش از سه برابر را نشان می‌دهد.

براساس فصلنامه شورای کتاب کودک (شورا ۱۳۸۳) در سال ۱۳۸۱، تعداد ۲۹۷ عنوان کتاب داستان تألیف و ترجمه شد. این داستان‌ها از طرف گروه بررسی شورا، امتیاز برگزیده، ویژه، خوب و متوسط و ضعیف را به دست آوردند. از این میان، پس از کسر کتاب‌های ضعیف، تعداد

۲۱۴ عنوان باقی ماند. نظر به این که کتاب‌های گروه سنی «ب» مورد توجه بود، کلیه کتاب‌های این گروه که در برخی موارد یک عنوان خاص برای گروه‌های سنی «الف و ب» و یا «ب و ج» نیز تعیین شده بود، به ۱۳۲ عنوان داستان رسید که برای تحلیل محتوا در نظر گرفته شد. باید اضافه کرد که گرچه کتاب‌های منتشر شده در سال ۱۳۸۱ مورد توجه بود، در بین کتاب‌های بررسی شده توسط شورا، سال انتشار تعداد ۴۲ عنوان، ۱۳۸۰ و ۶ عنوان ۱۳۷۷ تا ۱۳۸۰ بود و چون تعداد مورد اول قابل ملاحظه نبود و در مورد دوم، به طور مسلم داستان‌های منتشر شده در پایان سال ۱۳۸۰، در ۱۳۸۱ بررسی می‌شود، بنابراین، کل داستان‌های بررسی شده توسط شورا در سال ۱۳۸۱، به عنوان جامعه مورد بررسی در سال ۱۳۸۱ به شمار آمد. به طور کلی تعداد ۵۹۲ داستان در این دو پژوهش مورد تحلیل قرار گرفت. یافته‌های هر دو پژوهش، برای پاسخ به سؤال مطرح شده در ابتدای این مقاله، یعنی تا چه میزانی داستان‌های منتشر شده در ایران به مشکلات روحی مانند پرخاشگری، عزت نفس پایین، ترس و اندوه پاسخ می‌دهند، مورد استفاده قرار گرفت.

یافته‌های مربوط به تحلیل محتوا:

همان‌طور که پیش‌تر شرح داده شد، برای تجزیه و تحلیل محتوای داستان‌ها و سنجش میزان توانمندی آن‌ها در کاهش هر یک از مشکلات، برای هر مشکل چند مؤلفه در نظر گرفته شد. این مؤلفه‌ها که پیش‌تر شرح آن‌ها گذشت، روش‌هایی است که پدید آورندگان داستان‌های کودکان، برای کاهش مشکلات، در ساخت و پرداخت داستان‌ها به کار می‌برند. به عبارت دیگر،

دهه ۷۰، در مورد همه مشکلات مشاهده می‌شود. فقط رشد نسبی داستان‌های مربوط به متغیر اعتماد به نفس، کم‌تر از بقیه است. گرچه در بررسی داستان‌های مناسب در دهه ۷۰، داستان‌هایی که به مشکل اعتماد به نفس ضعیف پرداخته بودند، بیش‌ترین امتیاز را به خود اختصاص دادند (یعنی ۳۴)، در سال ۱۳۸۱، پرخاشگری بیش از سایر مشکلات مورد توجه بوده است (یعنی ۷۳). نظر به این‌که پرخاشگری و پیامدهای آن در عصر حاضر مورد توجه روان‌شناسان، جامعه‌شناسان و مسئولین تعلیم و تربیت است و در رسانه‌ها شاهد افزایش روزافزون فیلم‌های خشونت‌آمیز هستیم، تولید داستان‌ها با مضمون خشونت، بیش از سه مضمون دیگر در سال ۱۳۸۱ نسبت به دهه ۱۳۷۰، دور از انتظار نیست. از طرف دیگر، رشد به نسبت مناسبی در داستان‌های با مضمون اندوه دیده می‌شود. با توجه به پیامد جنگ، زلزله و سایر بلاهای طبیعی، فقدان ناشی از طلاق که در سال‌های اخیر رشد زیادی داشته، این مشکل

هر قدر پدیدآورنده، از روش‌های بیش‌تری برای کاهش مشکل استفاده کرده باشد، آن داستان توانمندی بیش‌تری برای کاهش مشکل دارد. در دهه ۱۳۷۰، ۲۱۳ داستان در زمینه چهار مشکل یاد شده، امتیاز به دست آورد. دامنه امتیازها از ۲ تا ۶ است؛ یعنی در ساخت و پرداخت هر داستان، حداقل یک مؤلفه و حداکثر ۶ مؤلفه مورد استفاده قرار گرفته است. از مجموع ۱۳۲ عنوان منتشر شده در سال ۱۳۸۱، تعداد ۵۵ عنوان در زمینه چهار مشکل پرخاشگری، ترس، اعتماد به نفس ضعیف و اندوه امتیاز به دست آوردند. بر اساس امتیازهای کسب شده، وضعیت داستان‌های مورد بررسی در سال ۱۳۸۱، در جدول شماره (۱) نشان داده می‌شود. در این جدول، داستان‌هایی که بین ۱-۳ امتیاز کسب کردند، از گروه داستان‌های ضعیف و آنانی که امتیازهای ۳-۶ به دست آوردند، از جمله داستان‌های توانمند در نظر گرفته می‌شود. بر اساس اطلاعات جدول شماره (۱)، رشد داستان‌های انتخاب شده در سال ۱۳۸۱، نسبت به

جدول (۱): فراوانی و فراوانی نسبی داستان‌های گروه سنی «ب» که در مورد چهار مشکل روحی امتیاز به دست آوردند، به تفکیک سال‌های بررسی

داستان‌های سال‌های ۱۳۸۱		داستان‌های سال‌های ۷۰-۱۳۸۰		
فراوانی و فراوانی نسبی داستان‌های ۶ تا ۳ امتیازی	فراوانی و فراوانی نسبی داستان‌های ۱-۶ امتیازی	فراوانی و فراوانی نسبی داستان‌های ۶ تا ۳ امتیازی	فراوانی و فراوانی نسبی داستان‌های ۱-۶ امتیازی	
۴۳٪	۲۰٪	۳۸٪	۵۵٪	پرخاشگری
۱۴٪	۱۰٪	۶۶٪	۹۲٪	اعتماد به نفس
۱۴٪	۱۴٪	۳۵٪	۴۴٪	ترس
۲۸٪	۱۲٪	۱۸٪	۲۲٪	اندوه
۲۲	۵۶	۱۵۷	۲۱۳	جمع

در مجموع، داستان‌های انتخاب شده در دهه ۷۰ و ۱۳۸۱، به عنوان یک گروه، یعنی داستان‌های انتخاب و منتشر شده در سال‌های ۱۳۷۰ - ۲۸۳۱ در نظر گرفته می‌شود.

داستان‌هایی که بین سال‌های ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۲ به موضوع‌های پرخاشگری، اعتماد به نفس و اندوه یا فقدان توجه کرده‌اند، در مجموع ۲۶۹ عنوان بوده‌اند (۶۵ عنوان در سال ۱۳۸۱ و ۲۱۳ عنوان در دهه ۷۰). در جدول، فراوانی داستان‌ها به تفکیک مؤلفه‌های مورد استفاده، به تفکیک مشکلات نشان داده می‌شود.

میزان استفاده از هر یک از مؤلفه‌ها در داستان‌هایی که به هر یک از مشکلات نسبت داده شده، در نمودارهای شماره (۱) تا (۴) نشان داده شده است.

میزان استفاده از مؤلفه‌های پرخاشگری در

نیز مورد توجه پدیدآورندگان داستان‌ها بوده است. با وجود رشد قابل توجه داستان‌های مورد بررسی در سال ۱۳۸۱، نسبت به دهه ۷۰، به همان نسبت رشد چشمگیری را در تعداد داستان‌هایی که امتیاز بالایی کسب کرده‌اند، نمی‌توان ملاحظه کرد. در دهه ۷۰، ۴۷ داستان امتیاز ۳ به بالا را کسب کردند. در صورتی که در سال ۱۳۸۱، این نسبت به ۹۳ می‌رسد. افزون بر آن، هیچ داستانی امتیاز بالاتر از ۴ به دست نیاورد. بنابراین، باید اظهار داشت برای این که بتوان برای کاهش مشکلات از داستان استفاده کرد، به داستان‌های بیش‌تر و مؤثرتری در هر مضمون نیاز است. برای این که بتوان پی برد پدیدآورندگان در مورد هر مشکل، چه روش‌هایی را بیش‌تر مورد توجه قرار می‌دهند، به بررسی این روش‌ها در هر مشکل پرداخته می‌شود. برای جلوگیری از طولانی شدن بحث،

جدول (۲) فراوانی حضور مؤلفه‌ها در داستان‌ها، به تفکیک مشکلات روحی

اندوه یا فقدان (n = ۴۳)		ترس (n = ۸۵)		اعتماد به نفس ضعیف (n = ۲۰۱)		پرخاشگری (n = ۵۷)	
فراوانی	مؤلفه‌ها	فراوانی	مؤلفه‌ها	فراوانی	مؤلفه‌ها	فراوانی	مؤلفه‌ها
۳۱	امید	۴۹	مقابله با ترس	۶۶	تصویر ذهنی مثبت	۵۲	رغبت اجتماعی
۳	بگذار تا بگذرد	۶	آرام سازی درونی	۴۵	ارائه الگوی اعتماد به نفس	۸	آرام سازی روانی
۲۷	رفع اندوه	۳۴	الگوهای شجاعت	۲۱	خلاقیت	۴۵	تسلط بر خود
—	اشتراک در مشکل	—	خلاقیت	۵۲	حس ارزشمندی	۴۴	بیان خود به شیوه سالم
۱۳	ارتباط با دیگران	۸	کنجکاوی	۵۳	استفاده از توانایی‌ها	۲۲	پایم رفتار پرخاشگرانه
۱۰	ارتباط با طبیعت	۴۵	کاهش ترس	۳۹	باورپذیرش از سوی خود و دیگران	۴۹	کاهش خشم

داستان‌ها:

بر اساس اطلاعات نمودار شماره (۱)، در داستان‌های انتخاب شده در مورد پرخاشگری، رغبت اجتماعی بیش از سایر روش‌ها مورد استفاده قرار گرفته است. به عبارت دیگر، نویسندگان داستان‌ها با ایجاد انگیزه برای برقراری دوستی، فعالیت‌های جمعی، همکاری و محبت، می‌کوشند خشونت و پرخاشگری را کاهش دهند. کاهش خشم در رده دوم اهمیت، بیان خود به شیوه سالم و تسلط خود به طور مساوی در رده سوم و پیامد رفتار پرخاشگرانه در رده چهارم قرار گرفت. در شیوه آرام سازی روانی که در این قسمت کم‌ترین امتیاز را کسب کرده، داستان‌هایی ارائه می‌شود که با توصیف زیبای طبیعت، به تصویر کشیدن روابط عاطفی دلنشین و یا ارتباط با خداوند، توجه فرد پرخاشگر را به زیبایی و عظمت زندگی و یا رابطه او با خداوند جلب می‌کنند و به این ترتیب، از خشم او کاسته شود.

میزان استفاده از مؤلفه اعتماد به نفس:

داستان‌هایی که با هدف تقویت اعتماد به نفس نوشته می‌شوند، از روش‌هایی مانند مواردی که در نمودار شماره (۲) نشان داده می‌شود، استفاده کرده‌اند. بر اساس این نمودار، مؤلفه تصویر ذهنی مثبت، بیش از سایر مؤلفه‌ها مورد توجه است. سپس استفاده از توانایی‌ها و حس ارزشمندی به یک نسبت مورد توجه هستند و با اختلاف ناچیزی از روش معرفی قهرمان داستان، به عنوان الگوی اعتماد به نفس، استفاده شده است. پذیرش از سوی خود و دیگران، از جمله مؤلفه‌های است که در رده چهارم قرار دارد. در مورد خلاقیت که می‌تواند بسیاری از توانایی‌های کودک و نوجوان را به خود و دیگران بشناساند، زیاد استفاده نشده

است. فقط ۸ درصد داستان‌های این گروه، از این شیوه استفاده کرده‌اند.

میزان استفاده از مؤلفه ترس:

برای کاهش ترس نیز که ممکن است علت‌های گوناگون داشته باشد، مانند دو مشکل پیشین، از روش‌های مختلفی به نسبت‌های متفاوتی استفاده شده است. در این میان داستان‌هایی که در آن‌ها قهرمان می‌کوشد با عامل ترس روبه‌رو شود و با آن مقابله کند، بیش از دیگر موارد دیده می‌شود. عواملی که موجب کاهش ترس می‌شود، مانند شناخت عامل ترس، از مؤلفه‌هایی است که در درجه دوم اهمیت قرار دارد. ارائه الگوی شجاعت که انگیزه لازم برای مقابله با ترس را به وجود می‌آورد، در درجه سوم اهمیت قرار دارد. کنجکاوی برای استفاده از راه‌هایی که بتوان ترس را کاهش داد و عامل ترس را شناخت و استفاده از روش‌های خلاقه برای شناخت و مقابله با ترس، از مؤلفه‌هایی است که داستان‌های این گروه کم‌تر به آن توجه کرده‌اند. مانند مشکل پرخاشگری، داستان‌هایی که به آرام سازی روانی توجه دارند، به کودک و نوجوانی که با این مشکل روبه‌روست، آرامش و اضطراب ناشی از ترس را در او کاهش می‌دهند. در داستان‌های مورد بررسی، این ویژگی زیاد دیده نمی‌شود (حدود ۴ درصد).

میزان استفاده از مؤلفه اندوه:

داشتن امید، از مؤلفه‌هایی است که در کاهش اندوه بسیار تأثیرگذار است. این مؤلفه به نسبت سایر مؤلفه‌های مربوط به اندوه، بیش‌تر مورد توجه نویسنده داستان‌ها بوده است. ارتباط با دیگران و با طبیعت، کودک و نوجوان را با ارزش انسان‌ها و طبیعت آشنا می‌کند و به او می‌فهماند که تنها

نیست. این دو، به طور تقریب، به یک نسبت در داستان‌های این گروه مورد استفاده قرار گرفتند. مؤلفه بگذار تا بگذرد و اشتراک در مشکل که به کودک و نوجوان می‌فهماند که تنها او نیست که چنین مشکلی دارد، خیلی کم مورد توجه قرار گرفته است. استفاده از این مؤلفه‌ها برای تخلیه هیجان ناشی از اندوه مفید است.

خلاصه کلام

بر اساس نظریه‌ها و پژوهش‌هایی که گزارش آن‌ها ارائه شد، داستان ابزار مناسبی است که اگر از دیدگاه ادبیات کودکان به صورت مناسبی تهیه شده باشد، می‌تواند به درمان مشکلات روحی کودک و نوجوان کمک کند. همان‌طور که بحث آن گذشت، تنها تولید کتاب مناسب، شرط لازم برای دسترسی کودک و نوجوانی که مشکل دارد، به کتاب و بهره‌گیری از آن نیست، بلکه به واسطه‌هایی که دارای ویژگی‌های لازم باشند و کتاب را به او معرفی کنند نیز نیاز است. این ویژگی‌ها که از آن‌ها یاد شده است، باید در این واسطه‌ها پرورش داده شود. در این صورت، می‌توان امیدوار بود که خواننده نوجوان بتواند به همانندسازی، درون‌سازی و برون‌سازی بپردازد و داستان‌ها در درمان مشکلات او، کمک مناسبی باشند.

با توجه به این‌که در مقایسه با دهه ۷۰، داستان‌های مورد نظر این پژوهش که در سال ۱۳۸۱ منتشر شده‌اند، از نظر کمی‌رشد خوبی داشته‌اند، می‌توان ادعا کرد که در این سال نویسنده‌های داستان‌های کودک و نوجوان، به مشکلات روحی کودک و نوجوان توجه بیشتری داشته‌اند، ولی از روش‌های مختلف به یک نسبت در داستان‌ها استفاده نشده است. کودکان و

نوجوانان دارای پیشینه‌های ذهنی متفاوتی هستند و هر یک ساختار فکری خاص خود را دارد. بنابراین، همه به یک صورت با قهرمان داستان همانندسازی نمی‌کنند. از این رو، ضروری است در داستان‌ها از روش‌های مختلفی برای برخورد با یک مشکل استفاده شود تا برای کودک و نوجوان خواننده، با هر ساختار فکری، قابل استفاده باشد. همچنین، چون کودک و نوجوان روحیه تنوع‌طلب دارد، ضروری است در خلق داستان‌ها، از روش‌ها و موضوع‌های متنوعی استفاده شود. خلاقیت در انتخاب مضمون، در استفاده از عناصر و به‌کارگیری راه‌های گوناگون برای حل مشکل مشابه، از عناصری است که خواننده را به وجد می‌آورد و در همانندسازی بسیار مؤثر است. بنابراین، پیشنهاد می‌شود که نویسنده‌های داستان‌های کودک و نوجوان، با بهره‌گیری از خلاقیت، بیش‌ترین تأثیر را در خواننده خود داشته باشند. هر قدر داستان بیش‌تر تأثیرگذار باشد، او بهتر می‌تواند نسبت به شناخت خود و مشکلات روحی و غلبه بر آن‌ها توفیق یابد.

منابع

- امین دهقان، نسرین و مهری پریخ: تحلیل محتوای کتاب‌های داستانی مناسب کودکان در گروه سنی «ب» با رویکرد کتاب‌درمانی، فصلنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی آستان قدس رضوی، جلد ۶، شماره ۴، ص ۱۹-۵۳
- ایمن. (لیلی آهی) و خمارلو. توران (میرهادی) و دولت‌آبادی. مهدخت: گذری در ادبیات کودکان، تهران، شورای کتاب کودک ۱۳۵۲
- پریخ، مهری (۱۳۸۲): نقش ادبیات کودک و نوجوانان در رشد آنان، کتابداری و اطلاع‌رسانی، فصلنامه آستان قدس رضوی،

for classroom guidance". *Elementary School Guidance & Counseling*, 27 (2): 131-139.

- Coles, R. 1986. **The call of stories: Teaching and the moral imagination**. Boston: Houghton Mifflin.
- Lenkowsky, R.S., et.al. 1987. "Effects of bibliotherapy on the self - concept of learning disabled, emotionally handicapped adolescents in a classroom setting". *Psychological Reports*. 61: 483-489.
- Myracle, Lauren. 1995, "Modling the minds of the young: The history of bibliotherapy as applied to children and adolescents". *The Alan Review*. 22(2): 1-8. Available online <http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/ALAN/winter95/Myracleat>.
- Rovenger, J. 1988. "Children's literature as a moral compass". *School library Journal*. 33(8): 45-46.
- Schrank, F.A. 1982. "Bibliotherapy as an elementary guidance tool". *Elementary School Guidance & Counseling*. 16(3): 218-227.
- Shechtman, Z., and R. Nachshol. 1996. "Ashool Based intervention to reduce aggressive behavior in maladjusted adolescents". *Journal of Applied Development Psychology*. 17: 535 - 552.

بعضی کتاب‌های مورد بررسی در این پژوهش

- ۱- آندرسن، جوئل: بزرگ‌ترین نام روی زمین، ترجمه سید مهدی شجاعی، تهران: کتاب نیستان ۱۳۸۰
- ۲- آندرسن، جوئل: خدا مرا می‌شناسد؛ ترجمه سید مهدی شجاعی، تصویرگر: کریستی کارتر، جوئل آندرسن، تهران: کتاب نیستان

جلد ۶، شماره ۴

- رازپوش، شهلا: بررسی مفاهیم اجتماعی در کتاب‌های مناسب کودکان در ایران (آثار نویسندگان ایرانی)، پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه تهران ۱۳۵۷
- شورای کتاب کودک: گزارش شورای کتاب کودک ۳۲ (۳ و ۴)، آذر و اسفند ۱۳۶۳
- شورای کتاب کودک: فصلنامه داخلی (۱۳۸۲)، سال چهل و یکم، شماره سوم، ص ۲۵-۳۰
- ستاری، منصوره (۱۳۷۷): بررسی مفاهیم اجتماعی در داستان‌های واقعی مناسب نوجوانان، نوشته شده توسط نویسندگان ایرانی در سال‌های ۱۳۵۸-۱۳۶۷، پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه تهران
- قزل ایاغ، ثریا: ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن (مواد و خدمات کتابخانه‌ای برای کودکان و نوجوانان)، تهران: سمت ۱۳۸۳
- گلزاری، محمود: کتاب درمانی، قلمرو، پاییز ص ۶۹-۸۰
- وادزورث، باری. جی: روان‌شناسی رشد: تحول شناختی و عاطفی از دیدگاه پیازده، مترجمان امیر امین یزدی و جواد صالحی فدری، مشهد: دانشگاه فردوسی ۱۳۷۸

- Hayati Abdullah, **Mardiziah. Bibliotherapy**. 2002. ERIC Digest no. 177. Also available online at: <Http://www.indiana.edu/~reading/ieo/digests/d177.html>.
- Borders, S., and P.O.Paisley. 1992. "Children's literature as a resource

- ۱۳۸۱
- ۳- آندرسن، جوئل: خداوند شبان من است؛ ترجمه سید مهدی شجاعی، تصویرگر: کریستی کارتر، جوئل آندرسن، تهران: کتاب نیستان ۱۳۸۰
- ۴- ابراهیمی، نادر: ساروسیب، آریانپور، پویا، تهران: همگام ۱۳۷۳
- ۵- احمدی، احمدرضا: اسب، سیب و بهار، تصویرگر: کریم نصر، تهران: ماهریز ۱۳۸۰
- ۶- ازرا، مارک: جغد کوچک ترسو، ترجمه سید مهدی شجاعی، تصویرگر: گاوین رادی، تهران: کتاب نیستان ۱۳۸۱
- ۷- اکرمی، جمال‌الدین: فاخته تنها (فاخته تنها و یک داستان دیگر)، تصویرگر: رستم‌پور، تهران: کانون ۱۳۷۲
- ۸- امی‌مک، دونالد: صدای من صدای او، ترجمه محسن چینی فروشان، سارا فونکس ریو، تهران: مدرسه ۱۳۷۰
- ۹- باربر، شرلی: جنگل سحرآمیز، ترجمه فائزه آقمقانی، تصویرگر: شرلی باربر، تهران: غسل نشر ۱۳۸۰
- ۱۰- باربر، شرلی: معجزه رنگین‌کمان، ترجمه فائزه آقمقانی، تصویرگر: شرلی باربر، تهران: غسل نشر ۱۳۸۰
- ۱۱- باروتیان، امیرعلی: الاغ خوش‌آواز (خاله ستاره و بزغاله)، تهران: کانون ۱۳۷۱
- ۱۲- بالزولا، آسون: روزی که مونیبا دختر بدی بود، ترجمه فرنوش وحیدی، تصویرگر: آسون بالزولا، تهران: نشرمرکز ۱۳۷۰
- ۱۳- بورگنوس، بالت: فرانکلین رئیس می‌شود، ترجمه منجزی، تصویرگر: برندا کلارک، تهران: صدا ۱۳۷۷
- ۱۴- پوریا، سرور: پلنگ سیاه، تصویرگر: بهزاد غریب‌پور، تهران: کانون ۱۳۷۳
- ۱۵- پوریا، سرور: کلاغ دم بریده، تصویرگر: منوچهر عبدالله زاده، تهران: کانون ۱۳۷۱
- ۱۶- ترجمانلو، حداد - سحینی رازیقی، منیژه: شاکوتی (دارکوب بازی‌گوش)، تصویرگر: آندره کلیشیکف، تهران: وزارت آموزش و پرورش، منادی تربیت ۱۳۸۱
- ۱۷- جمشیدی، مریم: آخرین سیب، تصویرگر: محمد فدوی، تهران: کانون ۱۳۷۶
- ۱۸- خائف، بهرام: دانه نی، تصویرگر: خائف، تهران: کانون ۱۳۷۳
- ۱۹- خائف، بهرام: دنیای رنگین‌کمان، تصویرگر: خائف، تهران: کانون ۱۳۷۳
- ۲۰- خائف، بهرام: گفت و گوی رنگ‌ها، تصویرگر: خائف، تهران: کانون ۱۳۷۹
- ۲۱- خداجو، فروزنده: پسر و پروانه، تصویرگر: محمد علی بنی‌اسدی، تهران: سروش ۱۳۷۳
- ۲۲- دوبروین، ژان: مامونا، نمه ذوالقدر، تهران: پژوهنده ۱۳۷۶
- ۲۳- راس، تونی: آتش سنگ، ترجمه کتابیون صدرنیا، تهران: نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۶
- ۲۴- رحماندوست، مصطفی: تربچه نقلی، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۲
- ۲۵- روانی پور، منیرو: کدوی قلقله زن، تصویرگر: نسرين خسروی، تهران: مرکز نشر ۱۳۷۲
- ۲۶- روانی‌پور، منیره: گلپر، ماه، رنگین‌کمان، تصویرگر: نسرين خسروی، تهران: کانون ۱۳۷۰
- ۲۷- سایکو، کولینی: کلاغ سیاه و بره سفید، ترجمه حسین طاهری، تصویرگر: علی خدایی، تهران: کانون ۱۳۷۲
- ۲۸- سید عرب، زهرا: گلرخ و مادر بزرگ، تصویرگر: کبری ابراهیمی، تهران: سروش

۲۹- شعبانی، اسدالله: قصه الاغه و کلاغه، تصویرگر:

آزاده افراسیابی، تهران: کانون ۱۳۷۱

۳۰- شمس، محمدرضا: عروسی، تصویرگر:

علیرضا گلدوزیان، تهران: شباویز ۱۳۸۱

۳۱- شیخی، مژگان: خفاش کوچولو (خفاش

کوچولو و یک قصه دیگر)، تصویرگر: کیانوش

غریب‌پور، تهران: افق ۱۳۷۹

۳۲- شهریاری، خسرو: شنگول و منگول (بیرزن

و روباه)، تصویرگر: فریبا افلاطون، تهران:

کانون ۱۳۷۲

۳۳- صمدی، عبدالرضا: قصه خاله رعنا و عمه

نسا، تصویرگر: نیلوفر میرمحمدی، تهران:

کانون ۱۳۷۳

۳۴- فلاشمن، سید: روحی در جزیره گنج، ترجمه

حسین ابراهیمی، تهران: افق ۱۳۷۵

۳۵- فیستر، مارکوس: خواب بهار، ترجمه مهدی

شجاعی، تهران: کتاب نیستان ۱۳۸۰

۳۶- فیستر مارکوس: ماهی رنگین کمان و غار

هیولای دریا، ترجمه مرضیه شجاع‌هاشمی،

تصویرگر: مارکوس فیستر، تهران: کانون

پرورش فکری کودکان و نوجوانان ۱۳۸۱

۳۷- کشاورزی آزاد، مرجان: مهمانی (مجموعه

قصه‌های من)؛ تصویرگر: فرشید شفیعی،

تهران: شباویز ۱۳۸۱

۳۸- کشاورزی آزاد، مرجان: مهمانی (مجموعه

قصه‌های من)؛ تصویرگر: فرشید شفیعی،

تهران: شباویز ۱۳۸۱

۳۹- کشکولی، مهدخت: رود و خورشید، تصویرگر:

سارا ایروانی، تهران: شباویز ۱۳۷۶

۴۰- کلمنتر، اندرو: سنگ ماهی مهربان،

عبدالوحید ایزدپناه، تصویرگر: یوشی، تهران:

مدرسه ۱۳۷۱

۴۱- گنادی، بدینوف: شیر ابله گرسنه می‌ماند،

ترجمه کتایون صدرنیا، تصویرگر: ولادیمیر

لوینسون، تهران: نشر فرهنگ اسلامی ۱۳۷۵

۴۲- لیونی، لئو: سوییمی، تهران مهران محبوبی،

تصویرگر: لئولیونی، تهران: ارغنون ۱۳۷۰

۴۳- لویه‌هان، نپه، فیل کوچولو، ترجمه فریدون

رحیمی، تصویرگر: دومینیک اوکلر، تهران:

امیرکبیر ۱۳۷۶

۴۴- موسوی، شکوفه: درخت و دانه (مجموعه

شبدر چهارپر)، تصویرگر: نوید بیژنی، بابل:

شکوفای مهر ۱۳۸۱

۴۵- مستعدی، زیبا: بادبادک زرد، تصویرگر:

حسن حاتمی‌آذر، تهران: نشر نی ۱۳۷۰

۴۶- مک نولتی، فیت: آرتی باهوشه، ترجمه

فرمهر منجزی، تصویرگر: آلبرت آکینو،

تهران: ساپرا ۱۳۷۹

۴۷- مک برنتی، سام: حدس بزن چقدر

دوستت دارم، ترجمه علیرضا یزدان پناه،

تصویرگر: آنتیا جرام، تهران: نشر فرهنگ

اسلامی ۱۳۷۹

۴۸- مقدس، س: جوجه اردک (جوجه اردک و

لباس جدید)، تهران: جاده ابریشم، ۱۳۷۵

۴۹- نوسوف، نیکلای: داستان‌های عجیب و

غریب، ترجمه سونیا نجمی، تصویرگر: هرمن

اوگورنیکف، تهران: کتاب خورشید ۱۳۷۸

۵۰- واردی، آن‌سی: اولین روز مدرسه، ترجمه

حسین فتاحی، تصویرگر استفن کارت رایت،

تهران: کتاب‌های بنفشه ۱۳۸۰

۵۱- هند فورد، اس‌ای: معامله پرضرر (مجموعه

۲۰۸ حکایت از ازوپ)، ترجمه حسین

ابراهیمی، تصویرگر: حمید بهرامی، تهران:

نشر افق ۱۳۸۰

۵۲- هند فورد، اس‌ای: به سود دیگران

- دانشگاه فردوسی مشهد
a.mu.iswodref@hlirirap
- ۲- کارشناس کتابداری و اطلاع رسانی
Crosse -۳
۴- به آثار برجسته و ماندگاری اطلاق می‌شود که دارای ارزش ادبی بسیار بالایی است و از همه نظر مورد تأیید گروه‌های بررسی است.
۵- آثاری است که ویژگی‌های خاصی در ساختار و تخیل ادبی دارند.
۶- به آثاری گفته می‌شود که دارای ساختار مناسب و تخیل ادبی است.
۷- آثاری است که ضمن داشتن برخی نکات مثبت، مشکلاتی نیز در ساختار آن‌ها به چشم می‌خورد.
۸- آثاری که فاقد ارزش‌های ادبی‌اند.

- 9- Identification
10- Assimilation
11- accomodation
12- Catharsis
13- Bibliotherapy

- (مجموعه ۲۰۸ حکایت از ازوپ)، ترجمه حسین ابراهیمی، تصویرگر: حمید بهرامی، تهران: نشر افق ۱۳۸۰
۵۳- هند فورد، اس. ای: دیگر دیر شده است (مجموعه ۲۰۸ حکایت از ازوپ)، ترجمه حسین ابراهیمی، تصویرگر: حمید بهرامی، تهران: نشر افق ۱۳۸۰
۵۴- یوسفی، محمدرضا: تفنگ کاغذی (مجموعه اطلسی و نرگسی)، مشهد: کتاب‌های پروانه ۱۳۸۱
۵۵- یوسفی، محمدرضا: پهلوان پنبه و ننه پنبه، تصویرگر: نیلوفر میرمحمدی، تهران: شباویز ۱۳۸۱
۵۶- یوسفی، محمدرضا، من رنگ‌ها را دوست دارم، تصویرگر: بنفشه احمدزاده، تهران: شباویز ۱۳۸۱.
پی‌نوشت:

۱- دکترای کتابداری و اطلاع‌رسانی و عضو هیأت علمی گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

همه از او بیم و به سوی او باز می‌گردیم

درگذشت حسین حداد، چهره تلاشگر تحقیق در ادبیات داستانی و ادبیات کودک، همراهان و دوستانش را اندوهگین ساخت. شادی روحش را از خداوند بزرگ خواستاریم.

خانواده پژوهشنامه ادبیات کودک و نشر افق